

Lleida i Màrius Torres. Les sinèrgies ciutat/poeta
Rosa Mesalles

Bon dia, permeti'm que comenci aquesta intervenció llegint-los un pensament de Pablo Neruda.

Diu així:

"... por una razón o por otra, yo soy un triste desterrado.

De alguna manera o de otra, yo viajo con nuestro territorio i siguen viviendo conmigo, allá lejos, las esencias longitudinales de mi patria".

Els acabo de citar Pablo Neruda, que sense dir-la, fa bandera de la seva pàtria, Xile.

Certament, hi ha noms propis que, en dir-los, ens remeten de forma immediata a altres noms propis, i es produeixen, així, tàndems indissolubles, parelles naturals, binomis lògics i associacions automàtiques altament eficaces.

Il·lustro aquesta afirmació amb una desena d'exemples, a l'atzar, que vostès, segur, coneixen prou bé:

Josep Pla i Palafrugell

Praga i Kafka

Pessoa i Lisboa

Machado i Sevilla

Buenos Aires i Borges

Martí i Pol i Roda de Ter

Mercè Rodoreda i Barcelona

Joyce i Dublín

Baudelaire i París
Màrius Torres i Lleida.

Tots els noms citats, i tants d'altres com n'hi ha que no s'acabarien -vostès ja han detectat l'obvietat-corresponen a escriptors, creadors de mons literaris diversos a partir de l'eina natural que els ha estat heretada, la llengua pròpia, que no és altra cosa que la conseqüència d'haver nascut en un espai geogràfic, un paisatge, un territori que els acull la naixença, la trajectòria o l'experiència vital.

I la pàtria on un neix o li acull la criança i el devenir biogràfic forja, d'una manera o altra, i sense cap mena de dubte, l'experiència vital, i en el cas dels escriptors, també el seu món creatiu i probablement l'estil personal d'escriptura.

Jo vaig néixer a la ciutat de Màrius Torres i aquesta afirmació ja determina que vostès saben, sense que jo els ho digui, d'on provinc.

Hi ha una divisa instintiva i intangible:
Màrius Torres és Lleida / Lleida és Màrius Torres.
És el que els deia en un inici, un tàndem indissoluble, una associació automàtica.

L'imaginari col·lectiu lleidatà fa estendard de forma natural i espontània del nom del poeta per significar en positiu la seva ciutat.

El poeta, que va néixer a la riba dreta del riu Segre pel seu pas per la capital de la terra ferma que deia el cronista Muntaner, té un poema deliciós, un dels que és més a bastament conegut popularment, si més no els seus primers versos, i que tot sovint quan algú els sent ja sap que és Màrius Torres qui parla en el temps i que parla de Lleida, sense dir-la de forma explícita.

Escrivia el poeta:

Sé una ciutat, molt lluny d'aquí, dolça i secreta...

Fixi's en l'ús conscient i ben trobat del verb que inicia aquest vers que els acabo de llegir.

L'escriptor diu "sé" del verb saber, ... no diu "conec", ni tampoc "recordo", ni "enyoro", diu literalment i rotundament : "sé".

Una de les accepcions que recull el diccionari de l'infinitiu saber és la següent;
SABER: conèixer COMPLETAMENT.

Torres inicia el vers amb aquesta afirmació de coneixença plena de la ciutat que vol perpetuar en els rengles d'un dels seus poemes més emblemàtics, i no pas com un gest de supèrbia de la coneixença absoluta a nivell intel·lectual sinó del desig íntim i profund d'abastar la Lleida sencera dins de la seva experiència vital.

La ciutat, Lleida, el poeta, voler saber-la tota,

tenir-la tota, abastar-la completament, fer-la seva en la distància, recuperar-la, no perdre-la mai, ésser-hi en essència malgrat l'absència obligada per la malaltia i la distància física – no hem d'oblidar que ell escriu el poema l'any 39 des del Sanatori de Puig d'Olena (al Vallès Oriental) on està reclòs a causa d'una tuberculosi, quan el país, el seu país, està en plena convulsió bèl·lica- en aquesta distància obligada, ell vol ser-ne, malgrat tot, part de l'essència de Lleida, com un tot, ell i la ciutat.

Aquest primer vers, doncs, no és pas una evocació només, vol ser una militància de ciutadania, una declaració de pertinença a una comunitat.

Lleida és la ciutat on ell va néixer en ple carrer Major, on van néixer també els seus germans petits, el Víctor Torres i la Núria, és la ciutat el govern municipal de la qual va dirigir el seu pare com a alcalde republicà, el primer alcalde votat de la ciutat de Lleida i no pas nomenat per Reial ordre.

És la ciutat on va morir la seva mare, massa jove, quan el poeta tenia a penes 17 anys.... és el motlle vital on es va pastar la seva essència com a persona, com a ciutadà i com a poeta futur.

Tot això,...ja ho diu el vers mateix que els acabo de llegir : la sap lluny aquesta seva ciutat, i aquest és el títol que va donar al poema: *“Molt lluny d'aquí”*, tristament lluny, irremeiablement distant...

Però la ciutat, Màrius Torres l'adjectiva de dolça, amb la càrrega de tendresa pròpia de l'enyorança, Lleida és el territori de la seva nostàlgia, del seu temps perdut, del seu passat personal no recuperable.

I a més, la ciutat és titllada també de secreta, podem entendre aquest segon qualificatiu com un equivalent al concepte d'íntima, de privada i d'essencial, de sentiment pouat en la profunditat de la seva singular experiència personal.

Màrius Torres, doncs, amb el poema "*Molt lluny d'aquí*", fixa i perpetua en el temps el vincle que l'uneix a Lleida per sempre més, més enllà de l'absència física circumstancial i forçada en el moment que l'escriu i finalment definitiva quan ell mor, sense haver sortit mai més del sanatori, l'any 42, quan era un adult d'escassos 32 anys.

Aquest regal poètic, aquest homenatge líric preservarà per sempre més el lligam del poeta amb la seva pàtria més íntima i aquest tribut personal excel·leix amb un dels poemes que en els lleidatans, com a conciutadans seus que l'hem succeït, ens desencadena una emoció especial i nodreix l'autoestima de comunitat i es converteix en una mena d'himne col·lectiu d'identitat, que el ciutadà present pot adoptar com a propi.

Per aprofundir una mica més en la idea essencialitzada en el primer vers, permeti'm, ara, que els llegeixi el poema sencer, a desgrat que

molts dels presents, probablement, ja en tinguin coneixença.

El poema diu així:

*Sé una ciutat, molt lluny d'aquí, dolça i secreta,
On els anys d'alegria, són breus com una nit,
On el sol és feliç, el vent és un poeta
I la boira és fidel com el meu esperit.*

*L'Orient hi deixà la seva sang de roses,
La mitja lluna càlida del seu minvant etern
I, enllà d'un gran silenci de persianes closes,
Un riu profund que corre per una nit d'hivern.*

*Als antics carrerons, plens de fervor, arriba
Jo no sé de quins segles un gris d'amor i encens,
El so de les campanes hi té l'ànima viva
I el seu batec és lliure com el del cor dels nens.*

*Allí, més bells encara que els parcs en primavera,
Els camps humils i alegres s'obren al capaltard,
En el seu gran repòs l'ànima es fa lleugera
Com enmig de la vasta paciència del mar.*

*Res no crida el meu cor amb més tendresa, ara,
Que aquells camins fondals de xops i de canyars.
El seu record fa un ròssec de recança al meu pas;
Torna a la meva espatlla la mà greu del meu pare.*

D'aquest "mapa poètic" de la ciutat de Lleida, n'estrec, destacant-les, peces imprescindibles que ens fan reconèixer la població: la boira, el riu, els carrers, les campanes, els camps i els rengles de canyes i de xops.

Tots aquests referents són objectius, es basen en la realitat de la fesomia de la Lleida que Màrius va habitar i on va créixer. Ell simplement, magistralment, és clar, els converteix en paradigma, però el poema és un homenatge a la seva ciutat íntima, privada i familiar, i el darrer vers ens ho explicita de forma precisa:

La mà del pare, una mà greu, digna, reposa sobre la seva espatlla i el poeta sent el pes càlid del gest protector que l'acull en aquest significatiu contacte físic patern, que ara evoca i recorda i enyora.

Un pare que en el moment de l'escriptura del poema és lluny, exiliat a Montpeller, desterrat de la mateixa Lleida que ell deixà a causa de la malaltia, orfes tots dos ara de les arrels comunes.

La irrupció de la figura paterna enmig de l'escenari de la ciutat descrita i conformant l'acabament rotund del poema sencer, és la manera conscient de fixar un record important de la seva vida anterior, que mai

més no serà, i que ara queda perpetuat, com un fotograma de la memòria, per sempre més, en un vers, i es compleix el que diu el filòsof Emili Lledó: que la memòria és la forma humana de la immortalitat.

Si en el poema Màrius Torres fixa referents objectius, també n'hi ha de subjectius que prenen cos en paraules com: ànima, esperit, breus, record, alegria, fidel, feliç i lliure.

Tornant a l'inici d'aquesta intervenció, Màrius Torres diu, el que Neruda expressa en el seu pensament:

L'escriptor xilè, diu "allà lejos", el poeta lleidatà diu "molt lluny d'aquí" i tots dos, l'un en prosa, l'altre en vers, fan bandera de "las esencias/les essències longitudinales/longitudinals de les pàtries respectives", que deia l'autor de més enllà de l'Atlàntic i que diu també el poeta del Segre.

Màrius Torres, en un article deixa anar aquesta reflexió:

"És un tòpic en ús dels poetes elegíacs i derrotistes de dir que mai no ens adonem del valor d'una cosa fins que l'hem perduda. Que mai no ens sembla tan bella l'estimada com quan en som lluny.

Que l'amor a la Pàtria s'abranda, sobretot, a l'exili. És un tòpic..., però almenys per la meva part, durant un petit exili voluntari que estic consumant, - i ara afegeixo jo, que no va resultar petit sinó que va durar set anys i fou dissortadament definitiu- sento -deia el poeta- afirmar-se els meus sentiments vers la meva pàtria: Lleida. Camino mentalment pels carrers i les

places de la vella ciutat, i m'adono de coses que abans, quan hi era, m'havien passat per alt".

Un altre exemple, especialment deliciós per alguns dels records de caire infantil que hi conté, de l'evocació sovintejada de la seva ciutat, el trobem en una carta que li escriu el maig de 1941, a Roser Pons, amiga de la seva germana petita Núria Torres, on el record de Lleida es tenyeix d'una virat especialment entranyable.

La missiva fa així:

Estimada Roser: Vet aquí que aquest migdia m'estava ben reposat, fent la digestió i escoltant la ràdio, quan tot d'una sento que diuen: "Santoral para mañana facilitado por Joyería Graus. Santos: Casildo i Anastasio...". M'ha fet un salt el cor: Sant Anastasi! La Festa Major de Lleida!

Llavors, per una associació molt natural, he pensat en tots vosaltres i en la carta que em vas escriure i que s'està ben quieteta entre els meus papers esperant ésser contestada... I ara Sant Anastasi m'ha fet agafar la ploma. Després diran que els sants no fan miracles- i ara l'afegit és meu, Màrius Torres en aquesta frase fa ús de la ironia i de l'humor, facetes poc conegudes del poeta i que, en canvi, eren un tret de la seva personalitat destacat per gent que el va conèixer- i ara continuo amb el que deia Màrius en la seva lletra:

-M'agradaria treure el cap –només treure el cap- per la Festa Major. Hi ha encara la nòria, les barques, els cavallets, el circ, companyia al Teatre dels

Camps Elisis, processó i totes les andròmines del meu temps? Les noies estrenaran els vestidets d'estiu i arribaran a casa xopes de l'últim aiguat, i amb la pell de gallina...Em faig vell, Roser – i ara afegeixo jo de nou- només tenia 31 anys en el moment que escriu la carta- deia el poeta:

em faig vell Roser. Ja parlo de totes aquestes coses en passat. D'altres n'hi haurà, que pensaran en les fires, aquests dies. A Montpeller també s'escau ara la Foire”,

i amb aquest final d'epístola torna a invocar la seva família exiliada a França, i amb aquest record punyent torna a recordar la Lleida perduda dels anys feliços a la vora dels seus.

I un altre exemple, encara, d'aquesta evocació de l'íntima pàtria perduda, aquest cop extret d'una carta escrita a Mercè Figueras, la seva musa, la Mahalta, dels seus versos, el setembre del 37.

La carta fa així:

Estimada Mercè. T'he de repetir les gràcies pels nous peücs. Ets massa bona persona i no em convé que em tractin així perquè em malaveso. Aquests nous peücs encara m'agraden més que els altres; no pots imaginar-te fins a quin punt el gris és el meu color.

Ara, que no em puc permetre de tenir manies, m'he resignat, però abans, no hauria volgut mai anar vestit de cap altre color.

Passejar per Lleida una tarda de boira, amb un abric gris, un barret gris, uns guants grisos, una corbata grisa, vet-ací una cosa que s'assemblava a la

benaurança. Quan em posi els teus peücs, evocaré aquells temps.”

I retornant a la seva obra poètica, sens dubte, hi ha un poema insígnia inqüestionable.

Em refereixo al poema “La Ciutat Llunyana”, on, una vegada més, Lleida no és esmentada explícitament.

Aquest, però, és un poema-emblema on molts lectors catalans, no només els lleidatans, poden identificar, fent una analogia, la seva ciutat derrotada a causa de la Guerra Civil, una ciutat derruïda, esventrada, on els ideals de la col·lectivitat han quedat anorreats, però on plana, en veu alta, malgrat tot, l’esperança pel futur, com un cant per superar la desfeta i un esperó per a les generacions futures.

Aquest poema, sens dubte, pot parlar de Lleida, però al mateix temps parla de Catalunya sencera, el nostre país, el país de Màrius.

La ciutat evocada en aquesta nova peça poètica ja no és la Lleida “íntima, secreta i familiar”, sinó la Lleida “col·lectiva”, la que tots poden sentir com a pròpia, com a comunitat que caldrà que s’alci de nou després del naufragi de l’esperança i que torni a construir la ciutat somniada, a bastir un nou futur o com diu magistralment el mestre Torres, en un fragment de l’esmentat poema:

*“Ja no ens queda quasi cap més consol
que creure i esperar la nova arquitectura
amb què braços més lliures puguin senyar el teu sòl.
Qui pogués oblidar la ciutat que s’enfonsa!
Més llunyana, més bella, una altra n’hi ha, potser,
que ens envia, per sobre d’aquest temps presoner,
Batecs d’aire i de fe....”*

Fins al moment m'he referit a exemples literaris i altres extrets de papers personals on queda expressada en escriu la lleialtat del poeta envers la seva ciutat, exemples de la simbiosi i la complicitat anímica amb la seva pàtria.

Negre sobre blanc la ciutat de Màrius Torres ha quedat inscrita, per sempre més, dins del món literari, adquirint nova vida que pot ser llegida, reconeguda i assaborida més enllà del mirall de les aigües del riu Segre.

Ara nous lectors d'altres racons del món, de llengües diverses i distintes, en poden fruir gràcies a les traduccions al francès, al castellà, al portuguès i d'aquí poc a l'italià. D'aquí la importància de les literatures traduïdes, clau en la coneixença d'altres móns literaris i de noves mirades.

Arribats a aquest punt, la pregunta que ens podem formular ara és la següent:

I la lleialtat de la ciutat de Lleida envers el poeta que la va fixar generosament i magistralment?

Fem un salt en el temps, situem-nos un altre cop al nostre país, és l'any 1975.

A Madrid, el dictador agonitza.

A Lleida, la tarda del 6 de novembre se celebra una reunió del claustre de professors de l'institut masculí de la ciutat.

En l'ordre del dia: diferents qüestions acadèmiques i un tema: triar un nom per denominar el centre educatiu.

L'equip de professors fa diverses propostes. Un d'ells, el poeta lleidatà i professor aleshores, Jordi Pàmias, suggereix el nom de Màrius Torres.

Desgrana tres arguments: és un gran poeta català de la primera meitat del segle, ha nascut a la ciutat de Lleida, i va ser, en el seu moment, alumne del centre.

L'acord fou pres per unanimitat.

La proposta havia de ser enviada per al vist-i-plau definitiu a Madrid, però abans calia atènyer la conformitat de l'Ajuntament de Lleida, requisit exigit per la llei d'aleshores.

Els regidors de la corporació municipal del moment s'hi neguen, al·leguen que hi ha persones amb més mèrits, oculten la raó principal, de caire estrictament polític, la família Torres és republicana, ha estat exiliada i en època franquista no se'n pot parlar amb gaires elogis.

La negativa municipal fa despertar la consciència ciutadana, la premsa local pren partit a favor de Màrius Torres, moviments populars reivindiquen la figura del poeta, s'activen recitals de poesia, taules rodones i altres actes vindicatis.

La veu dels lleidatans pren força i finalment l'Ajuntament, per aquesta pressió popular, ha de concedir el permís.

Els lleidatans, amb la seva iniciativa espontània, restitueixen el lloc del poeta i el primer institut de Lleida passa a anomenar-se a principis de 1978 fins a dia d'avui: Institut Màrius Torres.

Abans, a la dècada dels 50, gairebé 10 anys després de la mort del poeta, un grup d'escoltes lleidatans, fugint dels paràmetres imposats per l'oficialitat franquista i amb clares opcions polítiques catalanes al marge del règim, ja havien batejat el seu esbart amb el nom del poeta.

Avancem una mica més en el temps, i ens situem ara l'any 1992: se celebren els 50 anys de la mort del poeta.

La ciutat es bolca en la celebració. Les institucions diverses i les entitats ciutadanes planifiquen tot un any commemoratiu i s'emprenen accions importants: com la reedició facsímil de l'obra de Màrius Torres editada per primer cop a l'exili català, a Coyacan, Mèxic, pel seu amic, l'editor Joan Sales l'any 1947.

Exposicions sobre la vida i l'obra del poeta, taules rodones, recitals, un espai urbà de la ciutat : els Jardins Màrius Torres, on s'instal·la una escultura del poeta, concerts, i un llarg seguit d'accions fan que al llarg del 1992 la ciutadania, les entitats associatives i les institucions lleidatanes restitueixin i situïn amb justícia la figura i l'obra del poeta fidel.

Per a Lleida, l'any 92, més enllà de ser l'any olímpic català, fou, sens dubte, el seu any poètic on gràcies a l'impuls des seus conciutadans s'activà de forma col·lectiva la recuperació de l'obra de Màrius Torres: que es torna a llegir, que s'estudia, que se sent a través de les versions musicades per cantautors catalans, després d'haver estat "tan lluny" i després del gran silenci, de vides closes a la llum de la llibertat, amb més de 40 anys de dictadura que van fer que l'obra del poeta fos poc coneguda perquè era gairebé tristament clandestina i oblidada.

I ara ja ens situem en el present més proper i enfilem ja la recta final d'aquesta intervenció.
L'any passat, el 2010, Lleida celebrava el centenari del naixement de Màrius Torres.

El desplegament ciutadà ha estat contundent: la música, les arts plàstiques, la literatura, les arts escèniques, les accions pedagògiques a les escoles, les traduccions diverses, els estudis, han perseguit un objectiu irrenunciable per als lleidatans: universalitzar el poeta.

D'entre totes aquestes accions desplegades al llarg de 365 dies amb més de 200 actes celebrats, n'hi ha una en especial i en concret que dóna la clau del títol d'aquesta meua intervenció d'avui: Lleida i Màrius Torres, les sinèrgies ciutat/poeta.

L'acte de cloenda del centenari es convertí en el símbol inequívoc de la sinèrgia entre el poeta fidel i els seus conciutadans.

Els lleidatans al llarg de la commemoració de l'any del centenari havien estat receptors dels 200 actes programats, havien gaudit de les accions exclusivament com a públic.

En l'acte de cloenda, per contra, els ciutadans de Lleida foren els protagonistes de l'acció, i els agents actius en un escenari.

21 ciutadans anònims, de 21 professions diferents i doncs representant els diferents sectors de la societat lleidatana, donaren veu als poemes, a les cartes, a les notes personals i als dietaris de Màrius Torres.

Sota el títol “ Sé una ciutat...”, manllevant les primeres paraules del primer vers del poema “Molt lluny d'aquí” els lleidatans que eren a l'escenari van ser tots i cadascun d'ells Màrius Torres.

Una sola veu amb accent lleidatà.

Els textos de Màrius Torres que llegiren cadascun dels participants anaven estretament lligats a les professions que exercien.

Tot plegat anava acompanyat dinàmicament amb un discurs audiovisual d'imatges del llegat personal del poeta i altres creades de bell nou, que contextualitzava i completava i donava el matís adequat a la lectura dels textos.

La música estigué igualment present en aquest acte, i la participació d'alumnes del conservatori de Lleida,

és a dir un altre cop el ciutadà anònim, donaven el contrapunt als textos, interpretant peces triades conscientment a partir de les preferències musicals de Màrius Torres, gran melòman, sensibilitat heretada especialment de la seva mare.

I, a més, cal sumar-hi les veus de 25 ciutadans més, que interpretaren a capela el poema “Molt lluny d’aquí” musicat per un compositor lleidatà recentment traspasat.

En definitiva, més de 50 lleidatans s’implicaren en un acte, altament emotiu i eficaçment resolt a nivell de guió i posada en escena.

Un detall significatiu pel que fa a la implicació dels 50 ciutadans anònims:

Davant de la proposta de participar-hi, cap no va declinar, malgrat que era la primera vegada que actuaven en un escenari.

Tot just al contrari, tothom la va acceptar amb il·lusió i amb molt de respecte, amb implicació personal.

I em quedo amb el comentari que va fer un d’ells, que vincula l’actitud de la resta del grup i que va dir: “aquesta és una excel·lent oportunitat que em brinda l’atzar per exercir la meva lleidatanitat, i de fer-ho de la millor manera, de la mà del poeta”.

L’Auditori Enric Granados de la ciutat, s’omplí de gom a gom, 800 localitats foren ocupades, símbol de la resposta ciutadana a l’interès i l’estima pel seu

poeta per acomiadar l'any commemoratiu dels 100 anys de la seva naixença.

Algú, en sentir aquesta breu explicació sobre l'acte, pot pensar que en escena es va veure bona voluntat per part d'aquests ciutadans anònims no professionals de l'escena ni especialistes en literatura, però desfaig aquest prejudici afirmant-los que els que es va veure en aquell acte eren persones que sentien com a pròpies les paraules de Màrius, i la seva lectura fou executada amb una elevada dignitat, fruit d'un treball previ intens i rigorós amb cadascun dels ciutadans, que treballaren els textos, els interioritzaren, i els dramatitzaren com autèntics professionals de l'escena amb l'impuls de l'emoció i el rigor de la *misse en scene*.

Penso, sincerament, que ningú no va sortir indiferent d'aquell acte. Màrius Torres, sense proposar-s'ho va veure complit un dels seus desigs més íntims, que un dia , va deixar per escrit:

El poeta , sabedor, metge com era, que el seu final estava proper ens comunicava el següent:

Jo vull la pau, però no vull l'oblit.

Crec que Lleida sencera, des de la humilitat, li va retornar un bocinet del gest de la lleialtat mútua.

Moltes gràcies.

Rosa Mesalles

Lleida, novembre de 2011

